

А.В. Марчанкава, 1 курс

*Навуковы кіраўнік – І.А. Швед, д.ф.н., прафесар
Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна*

Русалка – адзін з самых вядомых персанажаў беларускай народнай дэманалогіі. Мы сустракаем яе з ім у вераваннях, былічках, абрадавых песнях, у малых жанрах, а таксама ў забабонах каляндарнага характару. У распараджэнні навукоўцаў маецца дастаткова шырокая база сабранага матэрыялу, які датычыць вобраза русалкі. Дзякуючы назапашанаму матэрыялу з’явілася магчымасць сістэматызацыі матываў русалкі ў славянскіх вераваннях і фальклоры, правядзення супастаўляльнага аналізу гэтых матываў у розных славянскіх традыцыях і, шырэй, новага асэнсавання ролі народнай дэманалогіі ва ўсёй сістэме міфалагічнага светапогляду славян. Спынімся на міфалагічных уяўленнях палешукоў пра русалку.

Паводле народных уяўленняў русалкі, як і іншыя міфалагічныя персанажы ўяўляюцца народнай свядомасцю ці ў чалавечай іпастасі, ці здатныя станавіцца чалавекам, каб здзяйсняць пэўныя дзеянні сярод людзей. У многіх міфалагічных аповедах падкрэсліваецца “нячыстая” прырода памерлых, якія станавіліся русалкамі. Так, лічылі, што русалкамі маглі быць дзяўчынкі, памерлыя да хрышчэння, маладыя, памерлыя падчас выселля, дзяўчаты-тапельніцы, а таксама дзяўчаты, якіх праклялі іх маці, тыя, хто нарадзіўся, памёр ці ўступіў у шлюб на русальным тыдні. На Піншчыне верылі, што калі колькасць абмываючых будзе няцотнай, памерлы стане русалкай. На Палессі існуюць павер’і аб тым, што яны з’яўляюцца ноччу, пужаюць людзей, могуць адбіраць у кароў малако, здольныя прадказваць будучыню, заплятаюць каням грыву альбо ганяюць іх ноччу да пашы і г. д. Па гэтых прыкметах русалкі збліжаюцца з ведзьмай, дамавіком, лесавіком.

Прыпісаная русалкам здатнасць здэкавацца з людзей можа нічым не матывавацца, а ўваходзіць у спектр іх “полтэргейстных” паводзін як “неспакойных духаў”, г. зн. абумоўлівацца ўнутранай сутнасцю персанажаў як нячыстай сілы. Часцей за ўсё падкрэсліваецца, што русалкі актывізуюцца пры святле месяца. Яны выварочваюць рыбацкія сеткі, набіваючы іх цінай, вырываюць вёслы ў рыбакоў. У адрозненне ад вадзянікоў і лесавікоў, русалкі не ўступаюць у “дамоўныя адносіны” з чалавекам: гэта вельмі небяспечная для людзей нечысць [1, с. 135]. Агульнай рысай русалак і ведзьмаў з’яўляецца іх здольнасць змяняць сваё аблічча, ператварацца ў сабаку, кошку, каня, пэўных птушак. “Русалкі в ката и в собаку могут перекидываться... Як кошка бежить на Русалны тыждень в ночь – не копни ногой и ничего не делай, никого ночью не трогай: ослабнеш, умреш... то ўсё русаўкі” (ПА, Курчыца, зап. Е. Максімавай) [2, с. 105].

Па народным павер’ям, засцерагчыся ад уздзеяння русалак можна тымі ж сродкамі, што і ад іншай “нячыстай сілы”: перш за ўсё чытаннем малітваў, замаўленні, а таксама з дапамогай палыну, часнаку і цыбулі (верылі, што паху гэтых раслін русалкі не выносяць). Сродкам абароны ад русалак, як і іншых дэманалагічных істот з’яўляюцца таксама розныя металічныя прадметы.

Русалка, звязаная са светам памерлых, асэнсоўваецца як істота амбівалентная. Яна здатная быць і добрай, і злой, і станоўчым, і адмоўным духам у залежнасці ад абставін, – і ўсё гэта ў межах адной традыцыі (палескай). Таму, магчыма, русалак, як і “нячыстых” памерлых баяліся, асцерагаліся, імі страпшлі дзяцей. Разам з тым іх як духаў плоднасці, апекуноў агародаў і ніў, а таксама як душаў памерлых шанавалі, чакалі, запрашалі, “выклікалі” (нават у сучасным фальклоры). У сучасных рытуалах выклікання русалкі гэты міфалагічны персанаж цесна звязаны з воднай стыхіяй, напрыклад: “Каб выклікаць русалку: трэба ўзяць банку паўлітрову, наліць туды вады. Потым узяць расчоску тую, якой расчэсваецца хлопец. А гэта ўсё павінна рабіць дзеўка, а не хлопец. Расчоску пакласці ў банку з вадой. Паставіць банку пад ложак. І ўночы, у 12 гадзін, выйдзе русалка” (ФЭАБ*; в. Хотамель Столінскага р-на Брэскай вобл.).

У заключэнне адзначым, што з русалкамі звязаны цэлы шэраг міфалагічных уяўленняў, абярэгаў, ахоўных актаў, многія з якіх захоўваюць вербальны кампанент. У большасці выпадкаў русалкі надзяляюцца шкадлівымі функцыямі, а не агульнапатранажнымі. Перыяд ушанавання русалак – адна з ключавых дат календара. Міфалагічныя вераванні, звязаныя з русалкай, працягваюць функцыянаваць і служыць крыніцай прадукавання рознага роду праявічых тэкстаў і рытуалаў тыпу прыведзенага вышэй “выклікання”.

Спіс выкарыстаных крыніц

1 Коваль, У.І. Народныя ўяўленні, павер’і і прыкметы / У.І. Коваль. – Гомель: Беларускае Агенцтва навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 1995. – 179 с.

2 Виноградова, Л.Н. Мифологический аспект полесской «русальной» традиции / Л.Н. Виноградова // Славянский и балканский фольклор: Духовная культура Полесья на общеславянском фоне / отв. ред. Н.И. Толстой. – М.: Наука, 1986. – С. 88–135.

* ФЭАБ – Фальклорна-этнаграфічны архіў вучэбнай фальклорна-краязнаўчай лабараторыі УА “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна”.